

Karolina Całkowska

Akademia Wymiaru Sprawiedliwości

<https://orcid.org/0000-0002-4545-0991>

karolina.calkowska@aws.edu.pl

Osoby pozbawione wolności z niepełnosprawnością fizyczną w Polskich zakładach karnych

Inmates with physical disabilities in Polish prisons

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec osób z niepełnosprawnością fizyczną w Polsce. W szczególności prześledzenie uregulowań normatywnych określających ramy, według których powinno się wykonywać pozbawienie wolności w szczególnej sytuacji osoby z niepełnosprawnością fizyczną, a także prześledzenie trudności i wyzwań związanych z sytuacją charakteryzującą się cechą podwójnej stygmatyzacji. Artykuł omawia również w jaki sposób realizowane są w Polsce normy dotyczące uwięzienia osób z niepełnosprawnościami na podstawie toczonych w przeszłości spraw w Europejskim Trybunale Praw Człowieka, interwencji Rzecznika Praw Obywatelskich i deklaracji Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność fizyczna, izolacja penitencjarna, oddziaływania terapeutyczne, zakaz dyskryminacji

Abstract

The purpose of the article is to present the manner in which imprisonment of persons with physical disabilities is carried out in Poland, in particular to trace the normative regulations defining the manner in which imprisonment should be carried out in the particular situation, as well as to trace the difficulties and challenges associated with a situation characterized by the feature of double stigmatization. The article also examines how imprisonment norms for people with disabilities are implemented in Poland, based on past cases at the European Court of

Human Rights, interventions by the Ombudsman and declarations by the Central Prison Service Board.

Key words: physical disability, penitentiary isolation, therapeutic impact, non-discrimination

Niepełnosprawność a niepełnosprawność fizyczna

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego zebranych w ramach Narodowego Spisu Powszechnego w 2021 roku w Polsce było 5 447 548 osób z niepełnosprawnością. Stanowili oni 14,3 % ogółu populacji¹. W tym, jak i poprzednich Narodowych Spisach Powszechnych za osobę niepełnosprawną uważa się osobę, która posiada orzeczenie o niepełnosprawności wydane przez organ do tego uprawniony lub osobę, która takiego orzeczenia nie posiada, jednak „jej sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia wykonywanie codziennych czynności, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych”². Liczba ta jest więc sumą osób, które posiadają orzeczenie o niepełnosprawności (w stopni lekkim, umiarkowanym lub znacznym³) oraz osób, które orzeczenia o niepełnosprawności nie posiadają, jednak odczuwają całkowicie, poważnie lub umiarkowanie ograniczoną zdolność do wykonywania podstawowych czynności życiowych⁴.

Powyższe rozróżnienie uwzględnia również aspekt subiektywny odczuwania niemożności w pełni samodzielnego funkcjonowania, nawet jeśli dana osoba nie posiada (lub jeszcze nie posiada) wydanego ważnego orzeczenia o stopniu niepełnosprawności. Rozpatrując zagadnienie niepełnosprawności niezbędne jest sprecyzowanie rozumienia tego słowa.

Ustawa z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych definiuje niepełnosprawność jako „trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu,

¹ D. Szałtys (op. merytoryczne), *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna w Świetle wyników NSP 2021*, Warszawa 2023, s. 87.

² D. Szałtys (op. merytoryczne), *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021...*, s. 87.

³ Zob. Rozporządzenie Ministra Pracy, Gospodarki i Polityki Społecznej w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności (Dz.U. poz. 857).

⁴ D. Szałtys (op. merytoryczne), *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021...*, s. 86.

w szczególności powodującą niezdolność do pracy⁵”. Jest to podstawowa definicja, kładąca nacisk na ograniczenia sprawności zwłaszcza uniemożliwiające podjęcie pracy.

Bardziej rozbudowaną definicję dostarcza Światowa Organizacja Zdrowia i wskazuje na trojake rozumienie niepełnosprawności: jako utratę sprawności lub nieprawidłowości w budowie czy funkcjonowaniu organizmu, jako ograniczenie bądź niemożność (wynikające z niesprawności) prowadzenia aktywnego życia, oraz jako ograniczenie pełnej realizacji ról społecznych⁶.

W preambule Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych podkreślone jest znaczenie społecznego aspektu niepełnosprawności, tj. kwestii umożliwienia dostępności do pełnego funkcjonowania w społeczeństwie mimo przeszkód dotyczących osobę z niepełnosprawnością. Konwencja podaje, że niepełnosprawność wynika z interakcji między osobami z dysfunkcjami a barierami wynikającymi z postaw ludzkich⁷. Zapis ten podkreśla odpowiedzialność państw-stron, ale i społeczeństw, do dostosowania przestrzeni publicznej w taki sposób, aby bez względu na niepełnosprawność osoby nią dotknięte mogły w pełni uczestniczyć w życiu społecznym i publicznym.

Jedną z kategorii niepełnosprawności jest niepełnosprawność fizyczna. W polskim systemie jest ona klasyfikowana jako 05-R – upośledzenie narządu ruchu. Na upośledzenie narządu ruchu, zgodnie z brzmieniem Rozporządzenia w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności, składają się: wady wrodzone i rozwojowe narządu ruchu, układowe choroby tkanki łącznej w zależności od okresu choroby i stopnia wydolności czynnościowej, zapalenie stawów z towarzyszącym zapaleniem stawów kręgosłupa w zależności od stopnia wydolności czynnościowej, choroby zwyrodnieniowe stawów w zależności od stopnia uszkodzenia stawu, choroby kości i chrząstek z upośledzeniem wydolności czynnościowej, nowotwory narządu ruchu oraz zmiany pourazowe w zależności od stopnia uszkodzenia i możliwości kompensacyjnych⁸.

⁵ Art.2. pkt. 10 Ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. 1997 Nr 123 poz. 776).

⁶ Unicef Warszawa. Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, *Definicja niepełnosprawności*, „Niepełnosprawność”, link: <https://www.unicef.org.pl/niepelnosprawnosc/definicia.php> [dostęp: 07.12.2024 r.].

⁷ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. 2012 poz. 1169).

⁸ Rozporządzenie Ministra Pracy, Gospodarki i Polityki Społecznej w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności (Dz.U. poz. 857).

Niepełnosprawny fizycznie człowiek posiada fizyczne ograniczenia wykluczające możliwość samodzielnego chodzenia, utrzymania pozycji pionowej, wykonywania podstawowych czynności bez pomocy osoby trzeciej. Osoby z niepełnosprawnością fizyczną często muszą poruszać się na wózku inwalidzkim bądź przy pomocy kuli. Osoby z niepełnosprawnością fizyczną nie mają możliwości „ukrycia” jej przed oczami innych ludzi, dlatego mogą być tym bardziej narażone na społeczne naznaczenie i związane z tym negatywne konsekwencje.

Kwestia dostępności przestrzeni publicznej i dostosowania jej do potrzeb osób z różnymi niepełnosprawnościami coraz częściej pojawia się w dyskursie, zaleceniach oraz uregulowaniach prawnych. Powszechnie podkreśla się, że obowiązkiem wszystkich podmiotów publicznych jest takie zorganizowanie instytucji i organizacji, aby w żaden sposób nie uniemożliwiały realizacji pełni praw przez osoby dotknięte różnorodną niepełnosprawnością. Ustawowy obowiązek zapewnienia szeroko rozumianej dostępności nakłada na podmioty publiczne Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. W tym akcie prawnym podkreślony został obowiązek zadbania o dostępność architektoniczną, cyfrową, oraz informacyjno-komunikacyjną⁹.

1. Niepełnosprawność fizyczna a kara pozbawienia wolności

Problem dostosowania instytucji do potrzeb osób z niepełnosprawnościami dotyczy również wymiaru sprawiedliwości, a już w szczególny sposób odnosi się do zakładów karnych i aresztów śledczych. Zagadnienie to interesuje badaczy i stanowi przedmiot rozważań, o czym świadczą publikacje dotyczące realiów warunków pozbawienia wolności osób z niepełnosprawnością w Polsce¹⁰. Miejsce tymczasowego aresztowania

⁹ Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1411).

¹⁰ Zob. np.: D. Chimicz, *Osoby pozbawione wolności z niepełnosprawnością w zakładach karnych w Polsce*, „Law, Education, Security” 2024, nr 124, s. 87-114; M. Myl-Chojnacka, *Prawo do ochrony zdrowia osób z niepełnosprawnościami w warunkach izolacji penitencjarnej. Studium prawnomiędzynarodowe*, „Roczniki Administracji i Prawa”, 2023, t. XXIII, z. 4, s. 77-95; A. Nymś-Górna, *Więźniowie z niepełnosprawnością ruchową w zakładach karnych*, praca doktorska, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu 2021; K. Nawrocka, J. Zozuła, *Funkcjonowanie osób z niepełnosprawnościami w warunkach izolacji penitencjarnej. Studium pedagogiczno-prawne*, Warszawa 2020; B. Tomecka-Nabiałczyk *Niepełnosprawność fizyczna osób pozbawionych wolności i implikacje dla systemu penitencjarnego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 91, s. 117-132; P. Braun, *Osoba niepełnosprawna w izolacji penitencjarnej*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” 2013, nr II(7), s. 129-151.

lub wykonania wyroku pozbawienia wolności powinno zapewniać dostępność dla mniej sprawnych osadzonych, tak, aby ich szczególnie stan zdrowia nie stanowił czynnika zwiększającego dokuczliwość kary.

W artykułe 13. Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (podpisanej przez Polskę dwudziestego marca 2007 r., a ratyfikowanej szóstego września 2012 r.) określone jest prawo do dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Zgodnie z tym zapisem państwo ma zapewnić osobom niepełnosprawnym skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości, na zasadzie równości z innymi osobami. Na państwie spoczywa obowiązek dostosowania procedur w celu ułatwienia efektywnego udziału we wszystkich postępowaniach prawnych, na każdym etapie postępowania¹¹. Osoba z niepełnosprawnością powinna mieć więc równy dostęp do oddziaływań resocjalizacyjnych, nauki i pracy. Podkreślony jest obowiązek szkolenia osób pracujących w policji i wymiarze sprawiedliwości, aby zagwarantować równość z innymi osadzonymi i skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości.

W artykułe 15. Konwencji podkreślona jest wolność od tortur lub okrutnego, niehumanitarnego albo poniżającego traktowania lub karania. Zgodnie z tym zapisem nikt nie może być poddany podobnym procedurom¹². Kara nie może więc dostarczać żadnej dodatkowej dolegliwości wykraczającej poza deprivację wolności. Tożsamy zapis można znaleźć w Europejskiej Karcie Praw Człowieka w art. 3¹³. Artykuł ten jest o tyle ważny, ponieważ to właśnie na jego łamanie powoływali się osadzeni z niepełnosprawnościami, którzy składali skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPC) występując przeciwko różnym krajom, także Polsce¹⁴.

Pozbawione wolności osoby z niepełnosprawnością fizyczną powinny być traktowane zgodnie z minimalnymi standardami postępowania z więźniami, przedstawionymi przez Organizację Narodów Zjednoczonych¹⁵

¹¹ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, (Dz. U. 2012 poz. 1169).

¹² Artykuł 15 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (Dz. U. 2012 poz. 1169).

¹³ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284).

¹⁴ Kaprykowski przeciwko Polsce, wyrok z dnia 3 lutego 2009 r. (skarga nr 23052/05); D. G. przeciwko Polsce, wyrok z dnia 12 lutego 2013 r. (skarga nr 45705/07); Zarzycki przeciwko Polsce wyrok z dnia 12 marca 2013 r. (Skarga nr 15351/03), Bujak przeciwko Polsce, wyrok z 21 marca 2017 r. (skarga nr 686/12).

¹⁵ Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli) https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli.pdf [dostęp: 10.12.2024].

i Radę Europy¹⁶. Ograniczenia wynikające z niepełnosprawności w żaden sposób nie powinny niekorzystnie wpływać na przebieg osadzenia¹⁷. Polska podjęła próbę zaadaptowania ww. standardów w Kodeksie karnym wykonawczym z 1997 roku (dalej: k.k.w.)¹⁸.

Pojęcie osadzonych z niepełnosprawnością fizyczną w polskim k.k.w. pojawia się tylko raz – w artykule 96. § 1. Zgodnie z jego brzmieniem, skazani wymagający specjalistycznego oddziaływania związanego ze swoją niepełnosprawnością fizyczną mogą odbywać karę w systemie terapeutycznym. System terapeutyczny z założenia ma realizować zadanie poprawy stanu zdrowia osadzonego, który potrzebuje tego typu oddziaływań. Skazany nieposiadający ważnego orzeczenia o niepełnosprawności również powinien otrzymać terapeutyczne oddziaływania, jeśli tylko wymaga tego jego stan zdrowia¹⁹. Z drugiej strony, skazany posiadający orzeczenie o niepełnosprawności, a zakwalifikowany do systemu zwykłego lub systemu programowanego oddziaływania również ma prawo skorzystania ze środków terapeutycznych, zgodnie z art. 67 § 3 k.k.w.²⁰. Sposób postępowania z osadzonymi z niepełnosprawnością fizyczną został opisany w Zarządzeniu nr 103/24 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 27 grudnia 2024 r.²¹. Zarządzenie definiuje osobę z niepełnosprawnością jako „osobę, która nie może samodzielnie, częściowo lub całkowicie zapewnić sobie możliwości normalnego życia indywidualnego i społecznego na skutek wrodzonego lub nabytego upośledzenia sprawności fizycznej lub psychicznej²²”. Sposób prowadzenia oddziaływań penitencjarnych dla osób z niepełnosprawnością opisany

¹⁶ Europejskie Reguły Więzienne <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Europejskie%20regu%C5%82y%20wi%C4%99zienne%20i%20regu%C5%82y%20Mandeli%20-%20Zalecenia%20Mi%C4%99dzynarodowe.pdf> [dostęp: 10.12.2024].

¹⁷ Międzynarodowe standardy odbywania kary wolności a kara pozbawienia wolności w Polsce: por. M. Treder *Międzynarodowe standardy odbywania kary pozbawienia wolności przez osadzonych chorych psychicznie a realia polskie*, „Kwartalnik Prawa Międzynarodowego: kwartalnik Ministerstwa Sprawiedliwości”, 2023, t. 4, s. 267–292; J. Migdał, G. Skrobotowicz *Możliwość realizacji europejskich reguł więziennych z 2006 r. w zakresie reintegracyjnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności a przeludnienie polskich jednostek penitencjarnych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, t. XXIV, nr 1, s. 109–120; J. Nikolajew, *Reguły minimalne i europejskie reguły więzienne a prawo więźniów do wolności sumienia i religii w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2013, t. 16, s. 111–135; E. Dawidziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2012.

¹⁸ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2024 r. poz. 706).

¹⁹ P. Braun *Osoba niepełnosprawna...*, s. 134–135.

²⁰ P. Braun *Osoba niepełnosprawna...*, s. 135.

²¹ Zarządzenie nr 103/24 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 27 grudnia 2024 r. w sprawie szczegółowych zasad i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych.

²² Zarządzenie nr 103/24 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 27 grudnia 2024 r., s. 2.

jest w § 58 Zarządzenia. Podkreślony jest prymat reintegracji społecznej i przystosowania do samodzielnego życia, a także uwzględnienie szczególnych potrzeb osadzonych z niepełnosprawnością przy działaniach aktywizujących zawodowo, programach resocjalizacyjnych, aktywnościach kulturalno-oświatowych, sportowych, w dostępie do terapii zajęciowej. W rozporządzeniu postawiono również nacisk na uwrażliwienie ogółu osadzonych na szczególną sytuację osób z niepełnosprawnościami, niwelowanie uprzedzeń i stereotypów. Podkreślona jest także dbałość o opiekę lekarską, pomoc w uzyskaniu orzeczeń lub świadczeń, oraz współpraca z instytucjami i organizacjami pozarządowymi, których działalność jest ukierunkowana na pomoc osobom z niepełnosprawnością. Wskazane jest również, iż osadzonemu z niepełnosprawnością fizyczną uniemożliwiającą samodzielne funkcjonowanie należy zorganizować pomoc odpowiednio przeszkolonych osadzonych zatrudnionych jako opiekunowie osób niepełnosprawnych²³.

2. Podwójna stygmatyzacja

Kategoria osoby pozbawionej wolności – tymczasowo aresztowanej bądź skazanej na pozbawienie wolności – i jednocześnie posiadającej pewną niepełnosprawność, jest kategorią szczególną. Wiąże się z posiadaniem przynajmniej dwóch czynników naznaczenia społecznego mogących wpływać na wykluczenie społeczne jednostki.

Jest to sytuacja, podając za M. Mankoffem, posiadania na raz dewiacji osiągniętej i dewiacji przypisanej. Mankoff wskazuje, że normy społeczne można naruszyć dwojako, przez zachowanie uznawane za członków społeczeństwa za sprzeczne z normami, bądź przez fakt posiadania cechy, którą uważa się za odbiegającą od normy²⁴. Kategoria pierwsza określana jest mianem dewiacji osiągniętej, oznaczającej zdobycie statusu dewianta w efekcie pewnego działania jednostki. Drugi wymieniony przez Mankoffa rodzaj dewiacji to dewiacja przypisana, którą jednostka uzyskuje niezależnie od własnego działania lub intencji, ale ze względu na fakt

²³ § 58, 71, 110 Zarządzenia nr 103/24 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 27 grudnia 2024 r. w sprawie szczegółowych zasad i organizacji pracy penitencjarnej..., s. 20, 26, 27, 52 i 53.

²⁴ M. Mankoff *Societal Reaction and Career Deviance: A Critical Analysis*, "The Sociological Quarterly", 1971, vol. 12, s. 204-218.

posiadania pewnej cechy lub właściwości²⁵. W przypadku człowieka z niepełnosprawnością pozbawionego wolności status dewiacji będzie podwójny – dewiacja osiągnięta będzie wynikała z popełnienia czynu zabronionego, za który dany człowiek został osadzony w zakładzie karnym (status dewianta jest konsekwencją pewnego zachowania jednostki), dewiacja przypisana będzie natomiast wynikała z faktu posiadania niepełnosprawności fizycznej (czyli pewnej ułomności organizmu odbiegającej od powszechnej normy organizmu zdrowego)”.

Naznaczenie tego typu „stygmatem”, w tym przypadku podwójnym, jest czynnikiem utrudniającym readaptację społeczną po zakończeniu kary. Jest też również czynnikiem negatywnie wpływającym na społeczną sytuację wewnątrz więzienia. Czynniki wykluczające – niepełnosprawność i fakt popełnienia przestępstwa – warunkują naznaczenie społeczne, ale i samonaznaczenie. Z jednej strony bowiem to otoczenie przypisuje w efekcie naznaczenia zespół cech negatywnych zespolonych z pewnymi oczekiwaniami co do niekorzystnego społecznie zachowywania się jednostki²⁶, z drugiej strony świadomość posiadania pewnej cechy stygmatyzującej wpływa na zachowanie samej jednostki²⁷ i może powodować (mniej lub bardziej) świadome zwielokrotnienie elementów powodujących odrzucenie społeczne.

Wymienione wyżej aspekty narzucają perspektywę szczególnego podejścia do osób „podwójnie naznaczonych” i odpowiedniego zaplanowania oddziaływań. Szczególna sytuacja osadzonego z niepełnosprawnością wiąże się również z pewnymi trudnościami i wyzwaniem w praktyce funkcjonowania więzienia.

3. Trudności i wyzwania związane z niepełnosprawnością fizyczną w sytuacji uwięzienia

Naczelną zasadą wykonania kary pozbawienia wolności jest zasada humanitaryzmu, zgodnie z którą gwarantowane jest poszanowanie godności

²⁵ A. Siemaszko, *Granice Tolerancji...*, s. 335-339.

²⁶ Skutki tego typu mechanizmu publicznej stygmatyzacji są, zdaniem Kai T. Ericsona „prawie nieodwracalne”. Zob. K.T. Ericson *Notes on the Sociology of Deviance*, “Social Problems” 1962, vol. 9, pp. 307-314.

²⁷ Na co zwracał uwagę Erving Goffman, którego głównym przedmiotem zainteresowania w temacie stygmatu było właśnie zachowanie jednostki świadomej posiadania pewnego piętna, zob. E. Goffman *Piętno: rozważania o zranionej tożsamości*, przekł. A. Dzierżyńska, J. Tokarska-Bakir, Gdańsk 2007,

człowieka i brak stosowania tortur lub niehumanitarnego albo poniżającego traktowania i karan. Dotyczy ona wszystkich osadzonych, także osadzonych o szczególnych potrzebach.

Zgodnie z danymi Centralnego Zarządu Służby Więziennej obecnie w zakładach karnych i aresztach śledczych w Polsce przebywa 120 osób osadzonych poruszających się na wózku inwalidzkim (stan na dzień 08.11.2024 r.)²⁸. Stan ten nieznacznie zwiększył się w porównaniu do danych z roku 2022, gdzie na dzień 31.12.2022 w izolacji penitencjarnej przebywało 112 osadzonych osób poruszających się na wózku inwalidzkim²⁹. Na dzień 6 listopada 2024 r. w jednostkach penitencjarnych funkcjonują 123 cele mieszkalne - dla poruszających się na wózkach inwalidzkich, o łącznej pojemności 364 miejsc zakwaterowania, gdzie przebywać może 188 osadzonych poruszających się na wózkach inwalidzkich, oraz 13 cel „mieszkalnych – dla niepełnosprawnych fizycznie” o łącznej pojemności 46 miejsc zakwaterowania³⁰. Ewentualne zwiększenie się liczby osadzonych poruszających się na wózku inwalidzkim w najbliższym czasie nie powinno stanowić większego problemu organizacyjnego.

Sytuacja pozbawienia wolności zarówno dla funkcjonariuszy Służby Więziennej, jak i dla osoby z niepełnosprawnością może wiązać się z wieloma trudnościami. Niepełnosprawność fizyczna stanowi niewątpliwie wyzwanie organizacyjne, także pod kątem dostosowania warunków do standardów dostępności³¹.

Nie tylko miejsce wykonywania kary pozbawienia wolności może stanowić kłopot. Utrudnione w sytuacji pozbawienia wolności osoby niepełnosprawnej fizycznie może być również oddziaływanie resocjalizujące i readaptujące. Resocjalizacja powinna być w takim przypadku uzupełniana działaniami z zakresu pedagogiki rewalidacyjnej³². Praca

²⁸ Dane własne pozyskane od Centralnego Zarządu Służby Więziennej, Biuro Dyrektora Generalnego Służby Więziennej.

²⁹ M. Myl-Chojnacka *Prawo do ochrony zdrowia osób z niepełnosprawnościami w warunkach izolacji penitencjarnej...*, s. 81. W podanej przez Zastępcę Dyrektora Generalnego Służby Więziennej informacji z 30.06.2022 r. widnieje liczba 128 osadzonych poruszających się na wózku inwalidzkim. Zob. Odpowiedź Zastępcy Dyrektora Służby Więziennej z dn. 19.09.2022 r. (BDG.070.82.2022.KS) na pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z 30.08.2022 r. (IX.517.562.2022.MK).

³⁰ Dane własne pozyskane od Centralnego Zarządu Służby Więziennej, Biuro Dyrektora Generalnego Służby Więziennej.

³¹ Zob. Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju *Standardy dostępności budynków dla osób niepełnosprawnych*, „Gov.pl”, 24 lutego 2020 r., <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/standardy-dostepnosci-budynkow-dla-osob-z-niepelnosprawnościami> [dostęp 11.12.2024].

³² O pedagogice rewalidacyjnej i resocjalizacyjnej: Cz. Czapów, *Wychowanie resocjalizujące*, Warszawa 1978, s. 40-43; Cz. Czapów, *Pedagogika Resocjalizacyjna*, Warszawa 1971, s. 102-106.

z niepełnosprawnym fizycznie osadzonym polega nie tylko na budowaniu motywacji do przejawiania społecznie pożądanых postaw i zachowań, ale również na rekompensowaniu w praktyce więziennej codzienności braków i trudności wynikających z danego rodzaju niepełnosprawności.

Częstym problemem jest konieczność zorganizowania pomocy przy podstawowych czynnościach, gdy istnieją okoliczności utrudniające lub uniemożliwiające samodzielność. I tak zaspokojenie codziennych potrzeb, takich jak jedzenie, dbanie o higienę ciała czy przemieszczanie się, może być dla osadzonego z niepełnosprawnością fizyczną niemożliwe bez pomocy drugiej osoby. Zazwyczaj naturalnymi pomocnikami stają się wówczas współosadzeni³³. Pozostawienie współwięźniom obowiązku codziennej pomocy, bądź nawet obsługi więźnia z niepełnosprawnością fizyczną może nieść ze sobą wiele zagrożeń związanych z aktami przemocy fizycznej bądź psychicznej. Osadzony może wykorzystać fizyczną przewagę nad współwięźniem z niepełnosprawnością fizyczną w różny sposób, poczynając od zwykłego ujęcia agresji, po manipulację w celu uzyskania posłuszeństwa czy korzyści materialnej.

Sytuacja zdania na pomoc współwięźniów może automatycznie spowodować człowieka z fizyczną niepełnosprawnością na samo dno hierarchii społecznej³⁴. Człowiek zależny od innych czuje się gorszy, a zwyczajna pomoc może stać się dla niego poniżająca.

Kolejną problematyczną kwestią jest dostępność do programów resocjalizacyjnych i readaptacyjnych. Zauważalna jest mniejsza aktywność osadzonych z niepełnosprawnością fizyczną w uczestniczeniu w programach edukacyjnych, kulturalnych czy sportowych³⁵. Sporym problemem jest również zorganizowanie pracy dla więźnia, który ma problemy z poruszaniem się, czy wykonywaniem podstawowych czynności. Praca stanowi ważny element resocjalizacji, readaptacji społecznej i nadawania podmiotowości. W przypadku osób z niepełnosprawnościami podjęcie zatrudnienia wciąż jest rzadkie, i to zarówno w przypadku osadzonych, jak i w ogóle społeczeństwa³⁶.

Wyzwaniem dla personelu więziennego może być również zaopatrzenie osadzonego w niezbędne mu sprzęty, jak np. kule, wózek inwalidzki, specjalne uchwyty, itd. Dostęp do potrzebnych sprzętów zwiększających

³³ P. Braun *Osoba niepełnosprawna w izolacji* ..., s. 139-140.

³⁴ P. Braun *Osoba niepełnosprawna w izolacji* ..., s. 142.

³⁵ P. Braun *Osoba niepełnosprawna w izolacji* ..., s. 145.

³⁶ P. Braun *Osoba niepełnosprawna w izolacji* ..., s. 145.

samodzielność osadzonego z niepełnosprawnością fizyczną jest jego podstawowym prawem, które, ze względu na wysokie koszty specjalistycznego wyposażenia czy jego ograniczoną dostępnością, może nie być w pełni realizowane.

Personel więzienny może także nie posiadać odpowiedniej wiedzy na temat różnego rodzaju niepełnosprawności, sposobów postępowania czy udzielenia pomocy. Konieczne jest organizowanie szkoleń zwiększających świadomość na temat niepełnosprawności i uczących jak pracować z osobami ze szczególnymi potrzebami.

Szkolenia na temat niepełnosprawności mogą być również organizowane dla samych osadzonych. Często szkolenia tego typu mogą wiązać się z poszerzaniem kompetencji zawodowych, np. w postaci kursów na opiekuna osoby starszej czy asystenta osoby niepełnosprawnej. Takie kursy bywały już przeprowadzane, w ostatnich latach np. w: Zakładzie karnym (dalej: ZK) w Kwidzynie³⁷, Areszcie Śledczym w Radomiu³⁸, Oddziale Zewnętrznym w Lublińcu ZK w Herbach³⁹, AŚ w Radomiu⁴⁰, ZK w Wadowicach⁴¹.

Istnieje wiele zagrożeń związanych z sytuacją powierzenia pomocy osoby fizycznie niepełnosprawnej innemu osadzonemu. Jednak sytuacja wejścia w społeczną rolę osoby pomagającej może dostarczyć skazanemu pozytywnego obrazu samego siebie i stanowić nowego rodzaju doświadczenie wychowawcze i resocjalizacyjne. Udzielenie pomocy może wytworzyć w strukturze osobowości osadzonego nowy obraz „ja”, różny od dotychczasowego postrzegania siebie jako dewianta społecznego⁴². Powierzenie pomocy niewątpliwie wiąże się z udzieleniem pewnego

³⁷ P. Bandzarewicz, *Kurs opiekuna osób starszych i z niepełnosprawnością*, „Służba Więzienna”, <https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-kwidzynie-kurs-opiekuna-osob-starszych-i-niepelnosprawnych> [dostęp: 29.12.2024 r.].

³⁸ K. Banasiak, *Kurs Opiekuna osób starszych i niepełnosprawnych oraz kurs Montera i klimatyzatora dla osadzonych z Aresztu Śledczego w Radomiu*, „Służba Więzienna”, <https://sw.gov.pl/aktualnosc/areszt-sledczy-w-radomiu-ku> [dostęp: 29.12.2024 r.].

³⁹ D. Lis, *Kurs opiekuna osób starszych*, „Służba Więzienna”, <https://sw.gov.pl/aktualnosc/oddzial-zewnetrzny-w-lublincu-kurs-opiekuna-osob-starszych> [dostęp: 29.12.2024].

⁴⁰ J. Karpeta, *Kurs opiekuna osób starszych i niepełnosprawnych dla osadzonych z Aresztu Śledczego w Radomiu*, „Służba Więzienna”, <https://sw.gov.pl/aktualnosc/areszt-sledczy-w-radomiu-kurs-opiekuna-osob-starszych-i-niepelnosprawnych-dla-osadzonych-z-aresztu-sledczego-w-radomiu> [dostęp: 29.12.2024 r.].

⁴¹ T. Daniec, *Opiekun osób starszych i niepełnosprawnych - praktyczny kurs zawodowy*, „Służba Więzienna”, <https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-wadowicach-opiekun-osob-starszych-i-niepelnosprawnych-praktyczny-kurs-zawodowy> [dostęp: 29.12.2024 r.].

⁴² Dewiacji rozumianej jako wynik reakcji społecznej na zachowanie odbiegające od norm, a tym samym mechanizmu samospełniającego się proroctwa według Howarda S. Beckera zob. A. Siemaszko *Granice Tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*, Warszawa 1993, s. 299-321, za: H.S. Becker *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*, New York 1963, s. 9, 15, 17, 20, 25, 26-28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37-39.

kredytu zaufania, osadzony mógłby poczuć się jako osoba obdarzona tym zaufaniem, osoba obarczona pewną odpowiedzialnością, z której musi się wywiązać.

Taka sytuacja łączy się jednak z ogromem odpowiedzialności ciążyącej na kadrze SW. Dobór osadzonych, którym takiego zaufania można by udzielić stanowi niemałe wyzwanie i wymaga trafnej oceny możliwości i właściwości osobowych osadzonych. Stanowi kolejny czynnik obciążający psychikę personelu więziennego.

4. Realizacja praw osób osadzonych z niepełnosprawnością fizyczną w Polsce

Zainteresowanie realizacją praw osadzonych z niepełnosprawnością fizyczną, jak podkreśla M. Głowińska, ma krótką historię, a pierwsze próby wyodrębnienia w Polsce specjalistycznego traktowania więźniów potrzebujących takiego oddziaływania sięgają dwudziestolecia międzywojennego⁴³. Głowińska wskazuje, że przez dekady XX wieku sytuacja osadzonych z niepełnosprawnościami w Polsce nie ulegała istotnym zmianom⁴⁴, jednak w ostatnich latach kwestia ta stanowi obiekt większego zainteresowania.

Pozbawienie wolności osób z niepełnosprawnością fizyczną było przedmiotem spraw w Europejskim Trybunale Praw Człowieka. Przykładem jest sprawa D. G. przeciwko Polsce z 2013 r.

Przedmiotem sprawy było wykonanie wyroku pozbawienia wolności obywatela Polski D. G., który cierpiał na paraliż obustronny, ciężkie zaburzenia pracy zwieraczy i inne dolegliwości, oraz poruszał się na wózku inwalidzkim. D. G. skarżył się na niedostosowanie pomieszczeń do potrzeb osób z niepełnosprawnością fizyczną, ograniczoną dostępność niezbędnych mu artykułów, niewystarczającą i nieodpowiednią pomoc medyczną i zdanie na asystę współwięźniów przy codziennych czynnościach. Uważał, że opieka i warunki wykonywania kary nie były dostosowane

⁴³ M. Głowińska, *Przegląd orzecznictwa ETPCz i regulacje w zakresie osób pozbawionych wolności niepełnosprawnych fizycznie*, [w:] J. Helios, W. Jedlecka, A. Kwieciński (red.) *Prawo wobec wyzwań współczesności: z zagadnień nauk penalnych*, Wrocław, 2019, s. 62; za: M. Gordon, *Postępowanie ze skazanymi niepełnosprawnymi fizycznie*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny”, 1987, nr 12, s. 23.

⁴⁴ Zob. M. Głowińska, *Przegląd orzecznictwa ETPCz...*, s. 62-64.

do jego szczególnych potrzeb, w związku z czym został naruszony art. 3. Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁴⁵.

W sprawie została powołana do wydania opinii tzw. strona trzecia, składająca się na Helsińską Fundację Praw Człowieka, Europejskie Forum Osób Niepełnosprawnych oraz International Disability Alliance. Organizacje te dokonały obszernego przeglądu prawa krajowego i praktyki dotyczącej pozbawienia wolności osób niepełnosprawnych oraz międzynarodowych standardów ochrony praw osób niepełnosprawnych. W efekcie stanowisko strony trzeciej ukazało, że w Polsce niepełnosprawni więźniowie narażeni są na większe cierpienia i trudności niż te, które powstają w zwykłym przebiegu pozbawienia wolności, istnieją poważne trudności w dostępie do podstawowych udogodnień (jak toalety i prysznice), niepełnosprawni osadzeni potrzebują pomocy osób trzecich (bez których nie są w stanie poruszać się na terenie jednostek). Stwierdzono, że opieka medyczna i fizjoterapeutyczna jest niewystarczająca. Zdaniem organizacji źródło problemu leży w braku środków budżetowych oraz woli politycznej do realizacji ustawy, jak również ogólnie w ograniczeniach infrastruktury więziennej⁴⁶.

Sprawa zakończyła się uznaniem przez Trybunał skargi i orzeczeniem, iż doszło do naruszenia Artykułu 3 Konwencji w odniesieniu do warunków materialnych osadzenia skarżącego w związku z jego specjalnymi potrzebami.

Podobna sprawa była rozpatrywana przez ETPC w sprawie Zarzycki przeciwko Polsce z 2013 r.⁴⁷ Skarżący Adam Zarzycki był niepełnosprawny fizycznie w związku z utratą obu przedramion w wyniku wypadku. Skarżący już od momentu przebywania w areszcie śledczym (od 2002 roku) uskarżał się na niedostosowanie warunków pozbawienia wolności do niepełnosprawności, co stało się powodem jego uzależnienia od współwięźniów, od których zależało czy dokona podstawowych czynności, takich jak np. czynności higieniczne po skorzystaniu z toalety. Przedmiotem spornym w postępowaniu był stopień samodzielności aresztowanego. Zarzut Adama Zarzyckiego dotyczył naruszenia art. 3. Konwencji. Jego zdaniem pobyt w aresztach śledczych posiadał znamiona niehumanitarnego i poniżającego traktowania. Trybunał nie był jednogłosny w tej sprawie,

⁴⁵ Wyrok ETPCz z dnia 12 lutego 2013 r. w sprawie D. G. przeciwko Polsce, skarga nr 45705/07.

⁴⁶ Wyrok ETPCz z dnia 12 lutego 2013 r. w sprawie D. G. przeciwko Polsce.

⁴⁷ Wyrok ETPCz z dnia 12 marca 2013 r. w sprawie Zarzycki przeciwko Polsce, skarga nr 15351/03.

jednak przeważała liczba głosów członków Trybunału twierdzących, iż nie doszło do naruszenia artykułu 3 Konwencji (5 do 2 głosów).

Kolejnym przykładem podobnej sprawy toczonej w ETPC jest sprawa Bujak przeciwko Polsce (wyrok z 21 marca 2017 r.). Skarżącym był Sławomir Bujak, posiadający niepełnosprawność nabytą w wyniku wypadku komunikacyjnego. Podczas osadzenia korzystał najpierw z kul, następnie z wózka inwalidzkiego. Skarżący podnosił, że nie otrzymał odpowiedniej opieki medycznej podczas wykonania kary pozbawienia wolności, co spowodowało pogorszenie stanu jego zdrowia, oraz że długość osadzenia była nadmierna z uwagi na stan jego zdrowia. Faktem określającym dodatkowe poniżające traktowanie była w opinii skarżącego konieczność pomocy od współosadzonych przy każdorazowym przejściu na pole spacerowe. Trybunał stwierdził zasadność skargi i zaistnienie naruszenia art. 3. Konwencji. Uznano, że w szczególności brak odpowiedniej opieki medycznej w areszcie śledczym oraz umiejscowienie skarżącego w pozycji zależności w stosunku do zdrowych współosadzonych, podważała jego godność i spowodowała szczególnie poważne trudności, które przyczyniły się do niepokoju i cierpienia. Państwo Polskie zostało zobowiązane do wypłacenia odszkodowania skarżącemu⁴⁸.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka (dalej: HFPC) dokonuje interwencji w związku z łamaniem praw człowieka i wolności od tortur i poniżającego traktowania lub karania w przypadku osadzonych z niepełnosprawnością. Ostatnim przypadkiem, o którym informuje HFPC jest interwencja w sprawie skazanego na 2 lata pozbawienia wolności, który cierpi na stwardnienie rozsiane i wskutek wypadku komunikacyjnego utracił władzę w lewej ręce. Ze względu na chorobę i rodzaj niepełnosprawności osadzony pozbawiony był możliwości wykonania pewnych podstawowych czynności. Zdaniem HFPC nie dostosowano sposobu wykonania kary do szczególnych potrzeb konkretnego osadzonego, w związku z czym doszło do naruszenia wolności od poniżającego traktowania. Wskutek interwencji (która miała miejsce w 2022 roku) sąd, opierając się w szczególności na nowej opinii neurologicznej, udzielił mężczyźnie przerwy w wykonaniu kary ze względu na stan zdrowia⁴⁹.

⁴⁸ Wyrok ETPCz z dnia 21 marca 2017 r. w sprawie Bujak przeciwko Polsce, skarga nr 686/12.

⁴⁹ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Po interwencji HFPC sąd udzielił przerwy w karze mężczyźnie chorującemu na stwardnienie rozsiane*, „Helsińska Fundacja Praw Człowieka”, 14. listopada 2022 r., <https://hfhr.pl/aktualnosci/wiezien-chorujacy-na-stwardnienie-rozsiane-przerwa-w-karze> [dostęp: 29.12.2024 r.].

Sytuacją osadzonych z niepełnosprawnościami, w tym z niepełnosprawnością fizyczną interesuje się również Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej: RPO). Do biura RPO wpływają skargi od osób niepełnosprawnych związane ze sposobem wykonania kary pozbawienia wolności. Na polecenie Rzecznika w 2019 r. opracowano „Monitoring traktowania więźniów z niepełnosprawnością fizyczną i sensoryczną. Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur⁵⁰”. Dokument omawia standardy dot. osób z niepełnosprawnościami, sytuację osób osadzonych z niepełnosprawnościami, problemy systemowe, a także wyniki wizytacji tematycznych Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur i rekomendacje z tym związane.

Rzecznik Praw Obywatelskich skierował pod koniec sierpnia 2022 r. pismo do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z prośbą o przedstawienie sytuacji osadzonych z niepełnosprawnościami. Jak podkreślił, pismo to skierował z powodu napływania do biura RPO informacji od więźniów i ich bliskich, alarmujących o problemach w dostosowaniu wykonania kary pozbawienia wolności do osób ze szczególnymi potrzebami związanymi z niepełnosprawnością. Rzecznik Praw Obywatelskich w szczególności podkreślił problem nałożenia obowiązku pomocy niepełnosprawnym na pozostałych współosadzonych. RPO stwierdził, że przeniesienie na współosadzonych obowiązku udzielania wszelkiej pomocy i sprawowania pełnej, całodobowej opieki nad taką osobą, musi zostać uznane za niedopuszczalne⁵¹.

RPO zalecił przy tym skierowanie do wykonywania tych zadań odpowiednio przeszkolonych więźniów, którzy będą świadczyć pomoc w ramach zatrudnienia. Instytucjonalizacja pomocy świadczonej osobom niepełnosprawnym pozwala, zdaniem RPO, na zapewnienie właściwego poziomu opieki i uniknięcie u tych osób poczucia pozostawania w poniżającym położeniu.

W odpowiedzi na pismo Zastępcy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej zapewnił, że Centralny Zarząd Służby Więziennej podziela pogląd, iż niezbędnym jest, aby więźniowie niepełnosprawni fizycznie byli

⁵⁰ P. Kazimirski, H. Machińska, J. Zarecka (red.), D. Krzysztoń, K. Kowalski (op.) *Monitoring traktowania więźniów z niepełnosprawnością fizyczną i sensoryczną. Raport z działalności Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur, Monitoring traktowania więźniów z niepełnosprawnością fizyczną i sensoryczną. Raport z działalności Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur*, „Biuletyn Informacji Publicznej RPO”, 12 września 2019 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/monitoring-traktowania-wiezniow-z-niepelnosprawnoscia-fizyczna-i-sensoryczna-raport-z> [dostęp: 29.12.2024 r.].

⁵¹ List otwarty Rzecznika Praw Obywatelskich do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dn. 30.08.2022 r. (IX.517.562.2022.MK).

osadzeni w warunkach, które nie uwłaczają ich godności, oraz aby sposób wykonywania kary nie narażał ich na ból czy trudności. Podkreślono, że ma miejsce stały monitoring sytuacji osadzonych z niepełnosprawnością, zapewniona jest odpowiednia opieka medyczna, a także realizowane są specjalistyczne szkolenia wśród kadry SW. Wskazano także, że skazanym i tymczasowo aresztowanym niepełnosprawnym fizycznie lub z niepełnosprawnościami sensorycznymi zapewnia się pomoc innych osadzonych, posiadających odpowiednie kwalifikacje i zatrudnionych jako opiekunowie osób niepełnosprawnych. W roku 2021, 323 osadzonych uczestniczyło w szkoleniach zawodowych pod nazwą „Opiekun osoby starszej lub niepełnosprawnej”⁵².

5. Podsumowanie

Pozbawienie wolności osoby z niepełnosprawnością fizyczną wiąże się z występowaniem podwójnej stygmatyzacji osadzonego, naznaczeniem nie tylko piętnem złamania prawa i poddania karze kryminalnej, ale i niepełnosprawności fizycznej, która może być czynnikiem utrudniającym korzystanie z programów oferowanych przez SW: resocjalizacyjnych, kulturalno-oświatowych, sportowych, edukacyjnych, profilaktycznych, i in.

Z niepełnosprawnością fizyczną często wiąże się poleganie na pomocy innych osób w wykonywaniu podstawowych życiowych czynności czy przemieszczaniu się, co może wiązać się z poczuciem poniżenia i powodować zaistnienie dodatkowej dolegliwości, przekraczającej dopuszczalną dolegliwość wynikającą z samego pozbawienia wolności. Ten element oraz niedostateczny dostęp do opieki medycznej i niedostosowanie wykonania kary do potrzeb stanowią najczęstsze zarzuty kierowane przez niepełnosprawnych osadzonych do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Organizacje zajmujące się prawami człowieka, prawami osób z niepełnosprawnościami i Rzecznik Praw Obywatelskich monitorują sytuację i odpowiadają na trafiające również do nich, podobne tematycznie skargi.

Przebywanie w zakładach karnych osób z niepełnosprawnością fizyczną stanowi duże wyzwanie dla Służby Więziennej. Taka sytuacja wymaga jeszcze większej indywidualizacji kary i organizacyjnego dostosowania

⁵² Odpowiedź Zastępcy Dyrektora Służby Więziennej z dn. 19.09.2022 r. (BDG.070.82.2022.KS) na pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z 30.08.2022 r. (IX.517.562.2022.MK).

działania jednostek do szczególnych potrzeb osadzonego. Służba Więzienna organizuje szkolenia personelu, kursy zawodowe opieki osoby niepełnosprawnej dla osadzonych, posiada więcej cel dostosowanych do osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, niż wynika to z aktualnego zapotrzebowania. Należy jednak pamiętać, że sytuacja pozbawionych wolności osób z niepełnosprawnością fizyczną wymaga podejmowania kolejnych kroków, np. udoskonalania zwłaszcza starszych budynków i dalszego dostosowywania ich do potrzeb osób z niepełnosprawnością, budowania sieci współpracy z instytucjami i organizacjami wspierającymi takie osoby także w kontekście pomocy postpenitencjarnej, czy też organizowania lepszego dostępu do odpowiednich form terapii i zatrudnienia. Poruszana problematyka wymaga dalszych badań i analiz, które pozwolą zarówno na lepsze poznanie i monitorowanie sytuacji tej grupy osób, jak i pozwolą wyznaczyć kierunki w realizacji standardów wynikających z przedstawionych w artykule regulacji normatywnych.

Bibliografia

Literatura

- Becker H.S., *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*, New York 1963
- Braun P., *Osoba niepełnosprawna w izolacji penitencjarnej*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania” 2013, nr II/(7)
- Chimicz D., *Osoby pozbawione wolności z niepełnosprawnościami w zakładach karnych w Polsce*, „Law, Education, Security”, nr 124, Warszawa 2024
- Czapów Cz., *Pedagogika Resocjalizacyjna*, Warszawa 1971
- Czapów Cz., *Wychowanie resocjalizujące*, Warszawa 1978
- Dawidziuk E., *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2012
- Ericson K.T., *Notes on the Sociology of Deviance*, “Social Problems” 1962, vol. 9
- Głowińska M., *Przegląd orzecznictwa ETPCz i regulacje w zakresie osób pozbawionych wolności niepełnosprawnych fizycznie*, [w:] red. J. Helios, W. Jedlecka, A. Kwieciński *Prawo wobec wyzwań współczesności: z zagadnień nauk penalnych*, Wrocław 2019
- Goffman E., *Piętno: rozważania o zranionej tożsamości*, przekł. A. Dzierżyńska, J. Tokarska-Bakir, Gdańsk 2007
- Gordon M., *Postępowanie ze skazanymi niepełnosprawnymi fizycznie*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1987, nr 12.
- Kudlińska I., *Stygmatyzacja społeczna jako perspektywa teoretyczno-badawcza (na przykładzie badań nad stygmatyzacją ludzi biednych)*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica” 2011, z. 38
- Lejzerowicz M., *Włączanie i integracja a stygmatyzacja osób z niepełnosprawnościami w polskiej edukacji*, „Forum Oświatowe” 2016, 28(1)
- Mankoff M., *Societal Reaction and Career Deviance: A Critical Analysis*, “The Sociological Quarterly” 1971, vol. 12
- Migdał J., Skrobotowicz G., *Możliwość realizacji europejskich reguł więziennych z 2006 r. w zakresie reintegracyjnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności a przebudowanie polskich jednostek penitencjarnych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, t. XXIV, nr 1
- Myl-Chojnacka M., *Prawo do ochrony zdrowia osób z niepełnosprawnościami w warunkach izolacji penitencjarnej. Studium prawnomiędzynarodowe*, „Roczniki Administracji i Prawa”, 2023, XXIII, z. 4
- Nawrocka K., Zozula J., *Funkcjonowanie osób z niepełnosprawnościami w warunkach izolacji penitencjarnej. Studium pedagogiczno-prawne*, Warszawa 2020
- Nikołajew J., *Reguły minimalne i europejskie reguły więzienne a prawo więźniów do wolności sumienia i religii w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2013, t. 16

- Nymś-Górna A. *Więźniowie z niepełnosprawnością ruchową w zakładach karnych*, praca doktorska, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, 2021
- Tomecka-Nabiałczyk B. *Niepełnosprawność fizyczna osób pozbawionych wolności i implikacje dla systemu penitencyjnego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 91
- Siemaszko A., *Granice Tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*, Warszawa 1993
- Treder M. *Międzynarodowe standardy odbywania kary pozbawienia wolności przez osadzonych chorych psychicznie a realia polskie*, „Kwartalnik Prawa Międzynarodowego: kwartalnik Ministerstwa Sprawiedliwości”, 2023, t. 4

Akty normatywne

- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284)
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2024 r. poz. 706)
- Ustawa z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. 1997 Nr 123 poz. 776)
- Rozporządzenie Ministra Pracy, Gospodarki i Polityki Społecznej z 15 lipca 2003 r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności (Dz.U. poz. 857)
- Zalecenie Rec(2006)2-rev Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych
- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. 2012 poz. 1169)
- Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli)
- Ustawa z 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1411)
- Zarządzenie nr 103/24 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 27 grudnia 2024 r. w sprawie szczegółowych zasad i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych

Raporty

- Szłtys D. (oprac. merytoryczne), GUS, *Raport: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna w Świetle wyników NSP 2021*, Warszawa 2023

Źródła internetowe

- Banasiak K., *Kurs Opiekuna osób starszych i niepełnosprawnych oraz kurs Montera i klimatyzatora dla osadzonych z Aresztu Śledczego w Radomiu*, „Służba Więzienna”, <https://sw.gov.pl/aktualnosc/areszt-sledczy-w-radomiu-ku>

- Bandzarewicz P., *Kurs opiekuna osób starszych i z niepełnosprawnością*, „Służba Więzienna”, <https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-kwidzynie-kurs-opiekuna-osob-starszych-i-niepelnosprawnych>
- Daniec T., *Opiekun osób starszych i niepełnosprawnych - praktyczny kurs zawodowy*, „Służba Więzienna”, <https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-wadowicach-opiekun-osob-starszych-i-niepelnosprawnych-prkatyczny-kurs-zawodowy>
- Europejskie Reguły Więzienne <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Europejskie%20regu%C5%82y%20wi%C4%99zienne%20i%20regu%C5%82y%20Mandeli%20-%20Zalecenia%20Mi%C4%99dzynarodowe.pdf>
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Po interwencji HFPC sąd udzielił przerwy w karze mężczyźnie chorującemu na stwardnienie rozsiane*, „Helsińska Fundacja Praw Człowieka”, 14. listopada 2022 r., <https://hfhr.pl/aktualnosci/wiezien-chorujacy-na-stwardnienie-rozsiane-przerwa-w-karze>
- Karpeta J., *Kurs opiekuna osób starszych i niepełnosprawnych dla osadzonych z Aresztu Śledczego w Radomiu*, „Służba Więzienna”, <https://sw.gov.pl/aktualnosc/areszt-sledczy-w-radomiu-kurs-opiekuna-osob-starszych-i-niepelnosprawnych-dla-osadzonych-z-aresztu-sledczego-w-radomiu>
- Kazimirski P., Machińska H., Zarecka J. (red.), Krzysztoń D., Kowalski K. (oprac.) *Monitoring traktowania więźniów z niepełnosprawnością fizyczną i sensoryczną. Raport z działalności Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur*, „Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich”, 12 września 2019 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/monitoring-traktowania-wiezniow-z-niepelnosprawnoscia-fizyczna-i-sensoryczna-raport-z>
- Lis D., *Kurs opiekuna osób starszych*, „Służba Więzienna”, <https://sw.gov.pl/aktualnosc/oddzial-zewnetrzny-w-lublincu-kurs-opiekuna-osob-starszych>
- Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju *Standardy dostępności budynków dla osób niepełnosprawnych*, „Gov.pl”, 24 lutego 2020 r., <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/standardy-dostepnosci-budynkow-dla-osob-z-niepelnosprawnosciami>
- Unic Warsaw. Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, *Definicja niepełnosprawności*, „Niepełnosprawność”, <https://www.unic.un.org.pl/niepelnosprawnosc/definicja.php>
- Wyrok ETPCz z dnia 12 lutego 2013 r. w sprawie D. G. przeciwko Polsce, skarga nr 45705/07
- Wyrok ETPCz z dnia 12 marca 2013 r. w sprawie Zarzycki przeciwko Polsce, skarga nr 15351/03
- Wyrok ETPCz z dnia 21 marca 2017 r. w sprawie Bujak przeciwko Polsce, skarga nr 686/12
- Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli) https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli.pdf